

ЕКОНОМІКА ГАЛИЧИНИ ПІСЛЯ ВІЙН 1914 – 1920 рр.

© Савченко О.О., 2014

Висвітлено аграрне становище Галичини після війн 1914–1920 рр. Проаналізовано господарську діяльність та політичне становище українського населення в період польського осадництва. Показано активну участь кооперації у ліквідації повоєнних наслідків.

Ключові слова: Східна Галичина, польське осадництво, колонізація, кооперативний закон, українське селянство, кооперативне життя, українська національна територія.

Cooperation in Western Ukraine had a very big importance in the life of the Ukrainian peasantry, which was mostly tiller. Cooperation as a rescue from economic oppression originated from the late 19th century and was interrupted by the war in 1914. The loss of military actions is supported by figures of that time period. Galicia has lost a lot of seeding areas of land, farm equipment was destroyed. Unstable financial position of Poland, to which belonged then the Eastern Galicia, currency fluctuations, devaluation of its currency, colonial oppression, practically not existing economy led to the catastrophic state of the living standards of Ukrainian peasants. Farmers were forced to rally in the collective production, and this was led by Ukrainian cooperation. Ukrainian banks were established to provide cheap credit to farmers, cooperatives of various types were formed. This created new jobs, gradually Ukrainians life was improved, but the administrative chaos of the Polish government did not give proper development of Ukrainian cooperation.

Key words: East Galychina, Polish осадництво, colonization, co-operative law, Ukrainian peasantry, co-operative life, Ukrainian national territory.

Воєнні дії, які тривали на території Галичини протягом майже семи років, справили вкрай негативний вплив на економічний розвиток краю. Важливе значення у піднесенні господарства мала кооперація.

Першими дослідниками кооперативного руху міжвоєнного періоду були його сучасники, здебільшого кооперативні діячі. Це, К. Коберський [7], Ю. Павликовський [8], Є. Храпливий [17], А. Божиковський [1], І. Галущинський [2], Ю. Гірняк [3], А. Жук [6] Вони видавали книги, брошури, в яких розкривали суть та напрями кооперативного руху, пропагували його суть, давали конкретні інструкції щодо створення кооперативів. Також слід відзначити видання сучасних навчальних посібників з історії кооперативного руху [4] та історії споживчої кооперації [5], які вийшли за загальною редакцією професора С. Гелея. За ініціативи С. Гелея також з'явилося серійне видання "Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти" [18], на сторінках якого відображено різні аспекти історії розвитку західноукраїнської кооперації у міжвоєнних період.

Українські науковці досліджували проблему переважно в контексті соціально-економічного та політичного розвитку краю та не акцентували увагу на економічні особливості. Вчені вивчали

західноукраїнську кооперацію, загалом, а в яких аграрних умовах вона відновлювалась після війни поглиблено не вивчали. Тому, не зважаючи на наявність низки праць, у яких відображені окремі для західноукраїнської кооперації, досі ця проблема висвітлюється лише фрагментарно. Отже, цей напрямок розвідки з цієї проблематики потребує ще ґрунтовнішого вивчення.

Кооперативний рух — це рух економічно слабших, отже, рух народних мас. В українському, віками бездержавному народі, що втратив в ході віків майже всі провідні верстви, народна маса стала тотожною з хліборобською верствою, яка стала вільною у половині XIX століття, одночасно з початком модерного кооперативного руху на заході Європи.

Зрозуміло, що українське населення не могло швидко вступити на шлях свідомого й планового будівництва вільного життя, тим більше будівництва модерного кооператизму.

Розбудову й вдосконалення галицького кооператизму перервала Перша світова війна. Під час війни функціонував, а навіть розвивався кооперативний рух тільки в центрах, а ледве жеврів у низових кооперативах, Крайовий союз ревізійний існував за рахунок директора і членів Ради, оскільки основна частина працівників була відкликана на війну.

Після закінчення війни у 1920 р. спільним зусиллям Ради сільського господаря і Виділу Ради К С Р вдалося підвести з руїн кооперативне життя українського народу не тільки на Галицькій волості, але на всій українській національній території під Польщею, зреформувати й розбудувати його за планами Крайового комітету організації кооператив, який своєю діяльністю у 1921 р. поживавив кооперативний рух по всій території українських земель.

Східна Галичина була аграрною країною. Були повіти, в яких на 1 кв. км скупчувалося 182 особи, причому з землеробства в Східній Галичині жило приблизно 86.4% населення. Супроти рільничого перенаселення країни і низького рівня сільськогосподарської культури в краю, надзвичайно гостро постало аграрне питання в Галичині від 80-х років позаминулого століття [9].

Сільські господарства Східної Галичини на 79.8% були халупними, карликовими, малоземельними, а тим самим економічно несаможитливими господарствами. Більше ніж пів мільйона сільських господарств Східної Галичини не можна вважати за господарства з погляду сільськогосподарської економіки, оскільки рівень життя був надзвичайно низьким. Уклад землеволодіння в Східній Галичині після війни був такий, що близько 62.2% землі належало до селянських господарств, а близько 37.8% до поміщицьких господарств. Дрібна селянська власність була розпорошена на 649.913 нетабулярних господарств, вже в 1902 р. поміщицькі землі, які тільки на 1/5 простору були менші від селянських земель, утримували тільки 1961 поміщицьких родин. Після війни прийшла доба демократизації землеволодіння, галицьке селянство, як споконвічний дідач української землі після прав історичних, природних і економічних, мало обійняти спадщину українського народу. Тимчасом варшавський сейм 10 липня 1919 р. ухвалив проведення аграрної реформи з виразною тенденцією колонізації українських земель. І хоч тоді польська республіка утримувала в окупації тільки українську територію, варшавська влада передусім всією силою свого адміністративного апарату і грошових засобів проводила колонізацію Східної Галичини. Становище аграрного устрою українського села було докладно відоме варшавській владі, також було відомо, що в проєкті статуту приєднання Східної Галичини до Польщі 20 листопада 1919 р. держави Антанти заборонили колонізувати Східну Галичину особам, які не проживали на її території.

Українське населення було позбавлене конституційних прав придбання землі та нерухомості, тому що польська влада не давала на це дозволу [10].

У 1921 р. у Східній Галичині колоністам було продано близько 160.000 гектарів землі на українській етнографічній території всього земельного запасу, придатного для часткового подолання аграрної кризи українського селянства.

З цього видно, що Східну Галичину колонізувала варшавська влада значно сильніше, ніж корінні польські землі. Під польською владою українське населення було позбавлене можливості

розширення господарської діяльності шляхом купівлі землі. На українську землю масово входили польські колоністи і хоч сеймова ухвала від 10 липня 1919 р. передбачала створення самостійних господарств, варшавська влада розділювала землю винятково на свою користь. Реальність колонізації показувала, що вона була ведена тільки під кутом політичного погляду, з метою пригноблення української нації. Найпотужніше “Towarzystwo agrarno-osadnicze” ж осередком у Львові після заяви колишнього президента головного земельного уряду у Варшаві д-ра В. Керника сколонізувало близько 40.000 гектарів землі, а це близько 1/4 загального простору [11].

Польський аграрний закон від 15 липня 1920 р., передусім дбав про масове наповнення у Східну Галичину польських землеробів У жовтні 1921 р. в межі Східної Галичини було переселено близько 27 000 польських родин або близько 135 000 осіб з етнографічної Польщі. Рівночасно загострювалася аграрна криза Східної Галичини.

Розширення земельних угідь українських селян відбувалося двома шляхами. Одним з них був шлях всевладного долара, за який польські поміщики все ж таки продавали українським селянам землю, а другий шлях — це продаж землі „для ока”, за згодою головного земельного уряду у Варшаві, який допускав набування дрібних клаптиків землі українським селянством, з огляду на потребу шахрування громадської думки західноєвропейської демократії, яка обурювалася колонізаторськими затіями польської влади в Галичині. Поза урядовими чинниками стояв “Народний комітет оборони”, а народні організації тернопільського воєводства видали табелі продажу землі українським селянам, після яких на території того ж воєводства в 17 повітах продано землі 2 730 українському селянину. Разом це 5 127 гектарів землі, тобто на одного селянина припадало приблизно по 1,87 гектарів. Дрібні шматочки поміщицької землі переходили в руки українських селян тільки заради тактичного маневру польської влади. Продаж українським селянам землі „для ока” засвідчував яскравість протиукраїнської земельної політики [12].

Крайове господарське товариство „Сільський Господар” і його торговельний синдикат „Центросоюз”, зважаючи на критичне положення українського селянства, позбавленого зерна, намагався розпочати закупівлю насіння в більшому обсязі, проте польська влада відмовилася дати їм дозвіл, мотивуючи тим, що державні органи самі доставлять зерно всім господарям. Але насправді цього не було. Самодопомога українських сільськогосподарських організацій була здавлена „указом” – а державна допомога була практично ніяка.

Подальша політика польського уряду тільки погіршувала становище українського селянина. Ціни на насінне зерно, яке було майже все сконцентроване у спекулянтів підвищувалися.

Самодопомога “Центросоюзу” розбилась об негативне становище варшавської влади. Нестабільний стан польської валюти, зокрема на закордонному грошовому ринку унеможлилював імпорт знарядь та машин. Ціни на сільськогосподарську техніку для основної маси селян Галичини були практично недосяжні.

Знищене галицьке село мусило частково виділяти кошти для відбудови шкіл, церков та шкільних і приходських будинків. Державні дотації не покривали коштів відбудови шкіл. На території галицьких повітів знищено 77 шкіл (з цього на суто українські повіти припадало 54 школи).

Більшу частину коштів на відбудову церков внесло українське селянство разом з духовенством [13].

Засівна площа Східної Галичини займала майже 2,6 мільйона гектарів. Вартість продукції головних родів збіжжя (пшениці, жита, ячменю і вівса) до війни оцінено у 326 мільйонів австрійських корон у золоті). Близько пів мільярда виносила вартість продукції головних культур сільського господарства.

У 1916 р. воєнний вал прокотився через 15 східно-галицьких повітів та посівної площі більше ніж 1 мільйон гектарів, наносячи нові шкоди в розмірі близько 78 мільйонів австрійських крон у золоті). Під час оцінювання шкоди головних рослинних культур бачимо, що до 1917 р. східно-

галицьке рільництво в самому розквіті понесло шкоди близько 329 мільйонів австрійських крон в золоті, зокрема українське близько 198 мільйонів австрійських крон або на 40 мільйонів американських доларів [14].

З року в рік меншала у Східній Галичині посівна площа. Безпосередньою причиною зменшення посівної площі було поступове погіршення ґрунту внаслідок будови стрілецьких ровів і артилерійських окопів, в наслідок вибуху мін і гранатів, а також у зв'язку із припиненням меліорації ґрунту.

Наприклад, в Горлицькому повіті довжина стрілецьких ровів сягала до 840 кілометрів, воронки після вибуху гранатів більше ніж 44 000. У ще більшому розмірі був знищений ґрунт в опільському і подільському повітах [15].

Приблизна оцінка страт ґрунту, проведена Крайовим урядом Відбудови на основі обчислень табулярної власності, яке подавалося до Галицького воєнного заведення кредитового, виказує про 300 мільйонів австрійських крон (валюта 1919 р., тобто близько 100 мільйонів австрійських крон у золоті,) з яких дві третини припадало на селянську землю в Галичині, або на східно-галицькі воєводства – близько 40 мільйонів австрійських крон у золоті.

Страти і шкоди в меліораціях після обчислень Меліораційного бюро крайового виділу становили разом близько 80 мільйонів австрійських крон (валюта 1919 р.) для цілої Галичини.

Польсько-більшовицька війна 1920 р., територією якої було 26 східно-галицьких повітів, погіршили положення населення. Польща, яка зайняла Галичину, надала до 1920 р. включно ось яку допомогу галицькому рільництву:

1. Законом від 15 серпня 1919 року на допомогу надано 135 мільйонів австрійських крон.
2. Законом з 13 лютого 1920 року признано 400 мільйонів польських марок на погашення податків. Проте з цієї суми було використано тільки половину.
3. Законом від 1 жовтня 1920 року на допомогу рільництву, яке потерпіло в наслідок польсько-більшовицької війни 150 мільйонів польських марок. У 1920 році з того фонду використано лише 100 мільйонів. Допомога надавалася в першу чергу і в головній мірі поміщицьким господарствам. На цю ситуацію впливало Галицьке господарське товариство у Львові, яке переслідувало винятково інтереси польських осадників.

Сама ж допомога рільництву в 26 східно-галицьких повітах, які потерпіли в наслідок польсько-більшовицької війни, вимагала мінімального вкладу – як обчислив Інспекторат – більше 1 мільярда польських марок, враховуючи на один морг поміщицької землі по 1000 мп., а на один морг селянської землі по 2000 мп. Варшавський сейм виділив додатковий кредит у розмірі 3 мільярдів польських марок, проте інфляція польської марки знецінила цю вартість до 1 мільярда [16].

Отже, війна 1914–1920 рр. нанесла галицькому населенню катастрофічні страти, наслідки якої ліквідовувалися нешвидкими темпами. Польська влада переслідувала інтереси тільки своїх громадян, оскільки самі поляки стояли на чолі влади та впливали на внутрішньо-економічні процеси, які відбувалися у повоєнні роки. Кооперація стала вагомим силою у боротьбі за краще життя українського селянства. Українці існували в дуже важких політичних, соціальних та економічних умовах. Проте український народ своєю згуртованою силою зумів вистояти та частково протистояти полякам, які колонізували Східну Галичину.

1. А. Божиковський. На зустріч майбутності. Нарис. Львів, 1928. 2. І. Галуцинський. Ідея ошадності і її культурно-соціальне значіння. – Львів, 1927. 3. Ю. Гірняк. Організуймо великий рідний капітал для українських кооперативів. – Львів:, 1927. 4. Історія кооперативного руху. Підручник // За загальною редакцією С. Гелея. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1995. – 410 с. 5. Історія споживчої кооперації України. Навч. підручник // За ред. С. Гелея. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1996. – 383 с. 6. Жук А. Українська кооперація в Польщі. – Львів, 1934. – 38 с. 7. К. Коберський: Кооперативний буквар. Перша книжка кооперативного

навчання. Львів, 1928 8. Ю. Павликовський: М. Левитський, в 50-ліття його громадсько-кооперативної праці 1878 до 1928. Львів 1928. 9. Юліян Павликовський: „На земельні теми — Альманах Громада”, Львів, 1923. 10. Галичина після війни 1914–1920 // Кооперативна республіка.— 1928. — Ч. 4. — С. 168. 11. Галичина після війни 1914–1920 // Кооперативна республіка.— 1928. — Ч. 4. — С. 169. 12. Галичина після війни 1914–1920 // Кооперативна республіка.— 1928. — Ч. 4. — С. 170. 13. Галичина після війни 1914–1920 // Кооперативна республіка.— 1928. — Ч. 7–8. — С. 331–332. 14. Вартість рослинної продукції 1914–1916 // Кооперативна республіка. — 1928. — Ч. 5. — С. 220. 15. Witold Lewicki: Zagadnienie gospodarcze Galicyi — Lwow, 1914. — с. 41. Zestawienie szkod wojennych w Galicyi — Lwow 1919. — с.19. 16. Вартість рослинної продукції 1914–1916 // Кооперативна республіка. — 1928. — Ч. 5. — С. 221–223. 17. Храпливий Є. Сільське господарство галицько-волинських земель”. — Львів: накладом фонду “Учітеся, брати мої”, 1936. — 347 с. Як піднести наше хліборобство. — Львів: Накл. крайового госп. т-ва “Сільський Гоподар”, 1932. — 38 с. Шляхи праці нашої суспільної агрономії. — Львів: Накл. крайового госп. т-ва “Сільський Гоподар”, 1932. — 35 с. 18. Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Т.1. — Львів: Укоопспілка, Інститут українознавства НАН України, ЛКА, 1998. — 240 с.